

זמירות חדשות שהושתקו

על ספרו של מתתיהו מיניץ "זמנים חדשים זמירות חדשות"*

1.

בשנת 1976 פרסם מתתיהו מיניץ את הספר המקיף בר ברוכוב, המעגל הראשון, 1900-1906; ב"1988, פרסם ספר בהיקף דומה (414 עמוד) שנתן לו את השם זמנים חדשים, זמירות חדשות, והתכוון לאותו דבר עצמו, למעגל חיים ויצירה שלישי של ברוכוב, כי למה רומז שמו של הספר, אם לא למעגל חיים חדש?

יש להבין שמעגל-חיים ופרקי-חיים ביצירה ספרותית אינם היינו הך: פרק בביוגרפיה (או בכל ספר) בא לציין חטיבה ברצף הרצאת הדברים לנוחיות הסופר והקורא, הקלה בארגון היצירה; מעגל - משמעו מעגל חיים, חטיבה העומדת בפני עצמה. ואכן, המעגל הראשון בחיי ברוכוב שלם בפני עצמו, "אוטרקי". מעגל החיים השלישי גם הוא שלם, אבל קטוע באמצע בגלל מות ברוכוב. אולם לפי תכנית המחבר ולפי תכנית החיים של ברוכוב עתידה היתה חטיבה זו להימשך, ומיניץ קובע בבירור את כיוונה.

אנו תוהים רק על טיב המעגל השני המפריד בין המעגל הראשון והשלישי, שאותו לא עיבד מיניץ בספר מיוחד אלא רק במאמרים בודדים. לפי גירסת הביוגרפים של ברוכוב מקרב חוג חסידיו, מהווה המעגל השני את הזירה בה התפתחו חיי ברוכוב מראשית בגרותו עד לביסוס מנהיגותו על "מפלגת הפועלים הסוציאלי-דמוקרטית היהודית - פועלי ציון" ועיצוב תורתה ("הפלטפורמה"), בקו אמנם מפותל, אבל רצוף. כדי לגשר בין העמדות המנוגדות בתיאוריה ובפרקטיקה שנקט (עמדה הססנית לגבי תורת מרקס ויחס חיובי לחלוציות בנוסח הביל"זיים), המציאו אוהדי ברוכוב פרק ביניים בחייו, בין ימיו האחרונים כתועמלן של צעירי-ציון (בהם מסתיים המעגל הראשון אצל

* הוצאת עם עובד, תל-אביב 1988.

מינץ) לבין הפרק של ייסוד המפלגה בפולטבה. בפרק ביניים זה, חווה כביכול ברוכוב חוויה מהפכנית בעקבות המפגש האינטימי עם יהדות ליטא ורוסיה הלבנה, ערש תנועת הפועלים היהודית ומחוז הדלות והתיעוש כאחד. מועשר בחוויה זו ובפרק לימוד זה מן החיים, חזר ברוכוב לפולטבה, מקום שם החלה מנהיגותו הארגונית והתיאורטית. ממנהיגות זו לא סטה ברוכוב לפי תיאור זה עד ליום מותו. לפי גירסה זו, יש, איפוא, בחיי ברוכוב פרקים, אבל לא מעגלי יצירה וארגון; יש ברוכוב מונוליתי אחד, משל לאותו אילן חסון שמפליא בו קצב הצמיחה, עלוותו העשירה ופוריותו הרבה.

תיאור חד־מימדי זה מתיישב יפה עם מיטב ציפיותינו כהיסטוריונים של תנועות סוציאליות: לא היחיד, ויהיה הוא גאון כל כמה שיהיה, יוצר את התנועות החברתיות, אלא התנועות החברתיות יוצרות את מנהיגיהן: בחשבון אחרון המצב האובייקטיבי של הפרולטריון מכניע גם את הגאון ומכריח אותו, גם אם הוא טועה בדרכי החיים, לוותר על שגיונותיו האישיים ולנסח את המתכון הנכון המשקף את המציאות האובייקטיבית.

זה מרנין ומלהיב, אלא שאינו מסתדר עם העובדות בחיי ברוכוב: ימי הלימוד ברוסיה הצפונית־מערבית (כנגד פולטבה ברוסיה הדרומית) לא היו ולא נבראו: לוח הזמנים שידוע במדויק, יום־יום ולעתים אף שעה בשעה, לא משאיר להם מקום כמסתבר מבדיקתו של מינץ. התהום בין ברוכוב הנאבק בהגותו עם המוניזם של מרקס במעגל הראשון, ובין ברוכוב המרקסיסט (לפי פירוש המרקסיסטים הפשטניים ביותר מבית מדרשו של קארל קאוטסקי) של המעגל השני כפי שמתבטא ב"פלטפורמה", לא ניתנת לגישור רק בזכות שיעור למידה חפוז בליטא (גם לוא התקיים); ברוכוב גם לא היה זקוק לו לאחר שכבר עמד במשך שנים במגע חי עם תנועת הפועלים של תחום המושב הליטאי־בילורוסי.

קשה לא פחות לגשר על התהום שבין ברוכוב "הביל"ואי" של המעגל הראשון, שהזהיר מפני הסכנות הטמונות במהפכה הרוסית בשביל קיום העם היהודי, ובין המהפכן של ימי פולטבה: דרוש שיקול דעת רב כדי להסביר, איך אדם יכול זמן קצר לאחר ימי ברלין לארגן את מפלגת פועלי ציון להשתתפות פעילה במהפכה ולקוות מהשתתפות זו לקידום לא רק של עניין הפרולטריון היהודי, אלא של העם היהודי כולו. שיקול דעת כזה ישנו אצל מינץ, שיקול דעת, ולא קביעה חד־משמעית: ייתכן ויש כאן עדות למצוקה של אדם שישב בברלין בימים המתוחים שקדמו למהפכה וקרא רק בעיתונים על הפרעות לאחר כניעת הצאר למהפכה; ייתכן שעצם עוצמת הזעם המהפכני בזיווג עם גל הפרעות, בו הפועלים היו פעילים, דחף אותו לחד־משמעות תיאורטית ומעשית לטובת המהפכה מעבר למה שנראה לו מוצדק מבחינה עיונית. לאמור, אולי צמחה אצל ברוכוב ההכרה בצורך להצטרף למהפכה כדי שיהודים לא ייבלעו על ידה, ואולי הכריע הרעיון שבדרך זו אפשר יהיה להציל את הציונות הארץ־ישראלית הרכה.

יש מקום לשיקול ריאלי־פוליטיים, חווייתיים וטאקטיים במאבק עם

הזרמים בפועלי ציון המתנגדים לארץ-ישראל לטובת טריטוריה אחרת או בגלל שהעדיפו זכויות לאומיות-אוטונומיות במהלך המהפכה וויתרו בכלל על טריטוריה. כל זה אפשרי, אבל ברור שהשלב של "הפלטפורמה" בחיי ברוכוב אינו המשך אורגאני של דרכו עד אז וגם לא ההישג "הקלאסי" של נסיון החיים עם הפרולטריון: שלב "הפלטפורמה" הוא שלב בפני עצמו בחיי ברוכוב, ויש לברר מה טיבו ביחס לשלב שבא אחריו: זה מה שמינץ עשה בספרו החדש. מינץ ניגש למשימתו בגישה מתודית נכונה הקובעת את חלוקת חיי ברוכוב לא לפרקים רצופים ולינאריים מבחינה התפתחותית, אלא למעגלים סותרים ואף אנטגוניסטיים. זו דרך החקר המוצדקת לפי מצב המקורות, ומינץ ניצלה ללא משוא פנים.

2.

פרוץ מלחמת-העולם הראשונה ופרוץ שתי המהפכות ברוסיה בשנת 1917, האחת בפברואר והשניה באוקטובר, יוצרות מסגרת ל"זמנים חדשים" שמינץ קובע להם "זמירות חדשות" שהן נושא המעגל השלישי בו דן הספר. כמבוא משמשים הלבטים המחודשים של ברוכוב בשאלות פילוסופיות, שמשקעם הספרותי הוא בין היתר כתביד שראה אור לאחר מותו והדן ביחסו לדת. נושא אחר, חשוב יותר לענייננו, הוא התעניינותו המעמיקה בפרק זמן זה בחקר לשון האידיש, שבה הוא רואה את הלשון הלאומית העיקרית של בית ישראל בגולה (מבלי לשלול את תפקיד העברית הן בגולה והן בארץ-ישראל). עיקר זירת ההתרחשויות בתקופת המעגל השלישי הן ארצות-הברית, כאשר אוסטריה ואיטליה מצד אחד ורוסיה-אוקראינה מאידך משמשות מסגרות קצרות מועד. על הקורא לזכור תמיד שלאוקראינה יהיה משקל מיוחד, כי בקיבי התקיימה אותה ועידה שלישית של מפלגת פועלי ציון בה עמד ברוכוב לנסח עמדתו האחרונה, את "זמירותיו החדשות" לאור הזמנים החדשים. התיאור של מינץ את הכשלת מאמציו בכיוון זה במהלך הוועידה ולאחריה ומותו החטוף, הוא על גבול הסיפור ההיסטורי והדרמה הספרותית.

אחד המבקרים של הספר השווה את שהיית ברוכוב בארצות-הברית לביקור של גוליבר בארץ הננסים, ובכך התכוון בלי ספק להאדיר גדולת ברוכוב, אבל עיוות את הגולה האמריקאית המתהווה, וכך נמנע מהקורא להבין נכונה את תהליך הלמידה העצום שעבר על ברוכוב בארץ זו. רק בארצות-הברית למד ברוכוב להתאים תורתו ודרכי ארגונו לתנאים שיהיו מעתה נורמליים בעיני העם היהודי בארץ זו. תנאי הלימוד בארצות-הברית אינם דומים ללימוד היפותטי בליטא לפני הגיעו לפולטבה בשנת 1906, שאף לוא התקיים לימוד כזה, היה קצר וחסר. עתה היה לברוכוב זמן של יותר משלוש שנים ללמוד תנאי גולה ממשיים ולהכיר פרולטריון יהודי ממשי.

ברוכוב מכיר בארצות-הברית את יהדות רוסיה לשעבר כשהיא מתמודדת עם תנאי כור ההיתוך האמריקאי. הוא רואה דפוסי מחשבה וארגון ישנים במגע עם סביבה רועשת וסוחפת, המחייבת את היהודים להסתגל, אם הם לא רוצים לטבוע ולהיעלם; הוא רואה לא רק מעמד פועלים מפוצל, שאפילו סניפים של אותה מפלגה מאורגנים לפי מסורות של ארץ המוצא, אלא גם בורגנות מפוצלת. הוא רואה קוסמופוליטיות של כור ההיתוך המתחככת עם לאומיות, כשהקו הלאומי חוצה את המעמדות ועושה את שיתוף הפעולה ההדדי בקרב אלה המודעים לסולידריות לאומית להכרחי, בין אם בתוך אותו מעמד ובין אם בין מעמדות שונים. הוא רואה כי ההבחנות בין בורגנות מתבוללת יוצאת גרמניה לבין פרולטריון לאומי-עממי יוצא מזרח-אירופה, או ההבחנות שבין סוציאליסטים נאורים ואנרכיסטים נחשלים – מתערערות ואינן משקפות יותר את המציאות, כמו שגם ההבחנה בין סוציאליסטים שבעלי בריתם הם הכוחות המתפתחים של התעשייה לבין סוציאליסטים המבקשים להיבנות משחרור הכפר.

ברוכוב לומד, שגם מפלגתו, מפלגת פועלי ציון אינה הומוגנית, אלא מפוצלת לזרמים לפי ארצות המוצא של חבריה. חוזרת ומזדקרת האמת הידועה לו שהברית העולמית של פועלי ציון איננה אלא קונפדרציה רופפת, המסוגלת לפעול רק לפי מכנה משותף נמוך ביותר.

ברוכוב משתף את עצמו ברעיונותיו הארגוניים של חבר הסוציאלי-רבולוציונרים הימניים, פנחס רוטנברג, ובאוריינטציה שלו על נצחון בעלי הברית (צרפת-אנגליה) בשעה שיוצאי רוסיה, מרביתם, תולים תקוות בנצחון גרמניה. ברוכוב דן יחד עם רוטנברג ובורגנים כמו לואי מרשל, לואי ברנדייס ויהודה מגנס בשאלת דמות העולם והסדרי השלום שלאחר המלחמה שיבטיחו קיום ליהודים גם בגולה וגם בארץ-ישראל, כי את סדרי העולם לא יקבעו הפועלים בלבד, אלא בעיקר מנהיגי המדינות. על כן, מעסיק את ברוכוב קונגרס יהודי עולמי כנציגות העם היהודי, וכהכנה אליו – קונגרס אמריקאי וקונגרס פועלים. משימות אלו מחייבות רוחב לב וכשרון לשתף פעולה עם נציגי מגוון של דעות ומפלגות קודם כל בפועלי ציון, כאשר מנהיגים כקפלנסקי, נחמן סירקין וז'יטלובסקי נוקטים עמדות ואוריינטציות מנוגדות, שלא להזכיר את בן-גוריון ובן-צבי שהגיעו מארץ-ישראל, ויש להם ואריאנט משלהם לפתרון כל שאלה.

באופן כללי אפשר לקבוע, שתקופת אמריקה לימדה את ברוכוב להכיר במציאות בה ביזור רעיוני וארגוני הוא המענה היחיד לכל האתגרים השונים. ראייה חדשה זו מחייבת אותו לשלול עקרונית את עמדת האינטרנציונליסטים שארגנו את ועידות צימרוולד וקינטאל, ואשר דוגלים בשלום ללא שינוי המפה הפוליטית, היינו שלום מנוגד לעקרון הביזור, ומוכנים להשלים עם קיום ארבע המעצמות הריכוזיות גרמניה, אוסטריה, רוסיה ותורכיה, שאינן מסוגלות

להעניק אוטונומיה טריטוריאלית ופרסונלית לעמים היושבים בקרבן, וממילא לא עצמאות מדינית ליהודים בארץ-ישראל.

דווקא חברי מפלגת פועלי ציון הרוסית היו בין האינטרנציונליסטים האלה ובחלקם בין תומכי האגף השמאלי בהנהגת לנין.

עדיין לא הועמד ברוכוב בעימות עם המפלגה הרוסית; הוא הועמד רק לפני הבעיה, כיצד ליישב עמדת יוצאי רוסיה בעלי האוריינטציה על מפלגת האם הרוסית עם הוועד המרכזי של המפלגה האמריקאית המתונה והריאל-פוליטית. ברור שברוכוב צידד בליבו בעמדה הסוציאלי-דמוקרטית נוסח פולטבה, שבעצמו פיתח וביסס; ודאי שהעמדה המטושטשת והביורוקרטית של הוועד המרכזי לא היתה לרוחו, אבל הוא הכיר גם בעובדה, ששיתוף כלי-צדדי בארגון הקונגרס היהודי באמריקה ושיתוף הפעולה עם המפלגות של הברית הכל-עולמית של פועלי ציון מחייב קיום, בעת ובעונה אחת, של אגף עיקבי לצד פריפריה פלורליסטית. ברוכוב הקדיש, איפוא, חדשים רבים לחיפוש איזון בין קיום אגף סוציאלי-דמוקרטי רדיקאלי בעיר ניו-יורק לבין הדרך לשתוף פעולה ואיזון פוליטי עם קבוצות אחרות.

כתיאורטיקן נתן ברוכוב לשיקוליו בנושא איזון המגמות בקרב תנועת הפועלים הריאלית ביטוי בשורת מאמרים ובשלוש ועידות מפלגת פועלי ציון בהן השתתף. במרכז עמדה ההבחנה בין פועלי ציון סוציאלי-דמוקרטים ופועלי ציון סוציאליסטים – ההבחנה שכוחה יפה גם ביחס לפועלים בכלל. על הפועלים הסוציאלי-דמוקרטים חלים כל החוקים בארגון ובתוכנית שהמפלגה הגרמנית קיבלה בארפורט (1891) ופועלי ציון בפולטבה (1906). הפועלים הסוציאליסטים לעומת זאת מייצגים מגוון של תכניות וארגונים ושום דבר אינו צריך למנוע את השתתפותם בקונגרסים ובארגון מפלגתי (בדומה לארגון הרופף של פועלי ציון לפני פולטבה). כולם, סוציאלי-רבולוציונרים, אנרכיסטים ומרקסיסטים מכל גוון הם סוציאליסטים ובעלי ברית בכוח. ברוכוב שולל, איפוא, את הסלידה מפני האנרכיסטים שציינה את הסוציאלי-דמוקרטיה האירופאית (לנין והבולשביקים הרחיבו אותה גם על כל הסוציאליסטים וזלתם). ההבחנה הזאת בין סוציאלי-דמוקרטים וסוציאליסטים פותחת פתח לפלורליזם רעיוני הכופר בדעה, שמתאוריה אחת נובעות בהכרח גם מסקנות אחידות. בזה השמיט מניה וביה את הקרקע מתחת לאתוס של "הפלטפורמה" של שנת 1906 שהתבססה על ההנחה, שמתוך התבססותה על המרקסיזם אפשר רק להגיע למסקנה אחת, והיא המצע של מפלגת פועלי ציון.

במיטוט המצע האחד של פועלי ציון, התחיל ברוכוב עוד לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה במאמר בלשון הגרמנית הדין בשאלת תנועת הפועלים היהודית, והמשיך ברוח זו במאמרים בארצות-הברית: כל הבסיס של טיעוני פועלי ציון, החל בזה של "נוסח מינסק" הראשוני בדבר אי-פרולטריוזציה דרך אי-האינדוסטריאליזציה ועד לליקוי האורגני של הבסיס למלחמת

מעמדות בשביל הפרולטריון היהודי מימי פולטבה, הועמד לבדיקה מחודשת. העמדה הפסימית הראשונה נעזבה בעטיה של המציאות האמריקאית והוחלפה בתחזית ריאליסטית, שלפיה אמנם נוצר גם פרולטריון שיש לו תפקיד ומסוגל גם להגן על עמדותיו, אבל קיים גם תהליך של דפרולטריזציה והתברגנות. מציאות מגוונת זו מחייבת מגוון של תגובות, בהן המרכזית היא הקונגרס היהודי, שהוא שלב ראשון בהשגת מוסד סמכותי המבטיח קיום אוטונומיה פוליטית ותרבותית בגולה בצד טריטוריה עצמאית בארץ־ישראל.

ברוכוב הרחיק לכת יותר. הוא קבע, שלא רק ממצע מרקסיסטי אחד אפשריות מסקנות רבות ושונות, אלא שעצם הבסיס המרקסיסטי עצמו רעוע בנקודה מרכזית, והיא ראשוניות בעיית המעמדות לעומת השאלה הלאומית. כמו משה הס בשעתו (אבל ספק אם התעמק בתורתו) עמד כעת על הגורם הלאומי כקודם לגורם המעמדי, והתקרב לעמדת אוטו באואר האוסטרי, שיש לבסס את הלאומיות על היסטוריה משותפת ועל השותפות התרבותית של קבוצות אתניות. אלה הפכו עתה גורמים חוץ־מרקסיסטיים שאינם קשורים ביחסי המעמדות – שלא כמו ב"בורוכוביזם הקלאסי".

כאשר ברוכוב עצמו התקרב לתפיסת באואר, הוא הכניס אלמנט של מבוכה בתפיסת עולמו ובתפיסת העולם של חברי פועלי ציון.

ברגע בו שחרר ברוכוב את פועלי ציון מן הזיקה האבסולוטית אל הבסיס המרקסיסטי, נפלה גם המחיצה בינו ובין נחמן סירקין ה"לא־מרקסיסט", שהיה שותפו בעריכת ביטאון המפלגה. כי זאת יש לזכור: בדור ההוא לא כפרו סוציאליסטים במרקס מכול וכול. כל אלה שרצו לשתף עצמם בתנועת הפועלים היו "לא מרקסיסטים" ונבדלו מן ה"מרקסיסטים" בזה, שכפרו בבלעדיותו של מרקס ובהיות תורתו הבסיס ההכרחי לכל מחשבה חברתית וכלכלית (כך כבר משה הס). מבחינה זו יש לקבוע שברוכוב הפך באמריקה "לא־מרקסיסט" בדיוק כמו סירקין, רוטנברג, ז'יטלובסקי, בן־גוריון, חזנוביץ' וצוקרמן, או בניסוח אחר, כמו כל הימין בפועלי ציון לעתיד לבוא ומקורביו.

עד לשנת 1917 אפשר היה להתעלם במחנה של פועלי ציון מן האוריינטציות המנוגדות ששררו הן בין היהודים בכלל ובקרב תנועת הפועלים בפרט ביחס למחנות היריבים בעולם; לא כן לאחר מהפכת פברואר והכנות אנגליה לפלישה לארץ־ישראל. שכן, מעתה צריך היה להתייחס מחד גיסא לסיסמה הבולשביקית של תבוסתנות מהפכנית, היינו של הפקרת העולם לנצחון צבאי אפשרי של גרמניה (ויציאה חד־צדדית של רוסיה מן המאבק הצבאי) ומאידך גיסא, לשינוי המכריע בגורל ארץ־ישראל עם כיבושה המתקדם על־ידי אנגליה (כשבאופק הצהרת בלפור).

עד לשני המאורעות הללו אפשר היה לדון גם ברעיון הקונגרס היהודי בלי להתחשב בדמות העולם אחרי גמר המלחמה, לרבות ההיבט היהודי בעולם ובארץ־ישראל. כך עשו בן־גוריון ובן־צבי בעלי האוריינטציה על ציר גרמניה-

תורכיה בתעמולתם לחיזוק כושר ההגנה של היישוב בנשק, כסף ואנשים ("החלוץ" כגוף צבאי למחצה) בעזרת הספר "יזכור", שהניח את היסוד למיתוס של גבורת היישוב החלוצי בארץ. כל זה נעשה בלי צורך לשקול, אם זה יפעל לטובת אחד הצדדים הלוחמים. ברוכוב לא ניצב לימין בן-גוריון ובן-צבי אף כי התפעל מספר "יזכור". אבל עתה בא מפנה: המחנה הפרו-גרמני נדם, והארץ-ישראלים נספחו אל רוטנברג, אל סירקין ואל ברוכוב במחנה בנות הברית ברגע שאנגליה קידמה את כיבוש הארץ. בן-גוריון ובן-צבי התגייסו לגדוד העברי כדי להשתתף בכיבושה. מעתה היתה הערכת המלחמה במחנה הלאומי בארצות-הברית אחת ואחידה, והיא קבעה הבטחת הזכויות הלאומיות של היהודים בכל ארצות פזוריהם בחוקות המדינות בעולם והקמת מדינת היהודים בארץ-ישראל.

פתוחה היתה השאלה, כיצד יגיבו על כך פועלי ציון בממלכת רוסיה. המנהיגים יוצאי רוסיה באמריקה שבו ברובם מיד ובלי היסוס, הן על-מנת להשתלב במאורעות שם, הן כדי ללמוד, וגם כדי ללמד. קשה לקבוע, אם ברוכוב היה היחיד שהתכוון למסע זה בלב כבד, אבל התעודות מלמדות, שהיה מלא היסוסים. עדות לכך גם השהייה הממושכת בשטוקהולם כתחנת ביניים בדרך, למרות שהרבה מברקים מרוסיה האיצו בו להחיש שיבתו.

נראה שנסיון מעגל החיים השלישי רבץ כאבן ריחיים על צווארו: החברים הרוסיים יבקשו לפגוש את ברוכוב מחבר "הפלטפורמה"; והנה יבוא ברוכוב אחר, אחר – תרתי משמע.

בשטוקהולם פגש בחברי מרכז המפלגה שטיפלו בענייני האינטרנציונל ומהם נודע לו שהמפלגה הרוסית ברובה נוטה אחרי האינטרנציונליסטים של צימרוולד וקינטאל וחלקם נוהה אחרי הבולשביקים התבוסתנים. אחת המסקנות הראשונות תהיה, שהמפלגה הרוסית תתעב את כיבוש הארץ על-ידי האנגלים ועמו ידחו את הסיכוי להצהרת בלפור עם הבטחתה המעורפלת לריבונות בחסות האנגלים.

לפרשת שטוקהולם שייכת גם ההחלטה להשאיר שם את אשתו שעמדה ללדת. הוא חלה כעבור כמה חדשים ומת בחוליו. מותר להניח, שנוכחות הרעיה על-יד מיטתו היתה מונעת את ההזנחה, שהפכה מחלה שכיחה כמו דלקת-ריאות, לקטלנית. השיבה לרוסיה היתה עמוסת אותות מבשרי רע.

החודשים המועטים (25 בספטמבר עד 17 בדצמבר 1917) של ברוכוב על אדמת רוסיה מתועדים רק למקוטעין, והמעט נראה למינץ מגמתו. יש רק להצטרף למשאלתו, שעוד יוכל לעיין בארכיונים רוסיים ולעקוב אחרי ימיו אלה: הוא מודע למה שיש לחפש.

3.

ברוכוב ידע, כלקח מפעילותו ביבשת אמריקה, שהסדרי השלום לא ייקבעו בלי תנועת הפועלים. אבל לא תנועת הפועלים תקבע אותם לבדה. לצד קונגרסים

פועליים ויהודיים יתקיימו גם קונגרסים כלליים ואף דיפלומטיים ויש להבטיח שבמסגרת ההסדרים הבינלאומיים יובטח גם מעמד העם היהודי כמייעוט בין האומות; אך יש גם להבטיח תנאים פוליטיים לקיום היישוב היהודי בארץ־ישראל שעתיד להיות עם ריבוני (גם אם מוקדם לדבר על כך בפומבי).

פועלי ציון הרוסיים רואים באוטונומיה פוליטית־פרסונלית שאלת השאלות ומשאירים את הגשמת התקווה למדינה בארץ־ישראל לעתיד הרחוק. כמסגרת למימוש שאיפתם הם רואים את רוסיה, וכעם יהודי – למעשה (אם לא בתיאוריה) – את יהדות רוסיה: את האוטונומיה יעניק הפרלמנט הכל־רוסי, ויילחמו על הפעלתה הבורגנות היהודית והפרולטריון; זאת היא מלחמת המעמדות אותה מרבים להזכיר בלי הרף. הקיצוניים רואים את הסובייטים כמוסד ש"עניק" אותה. את הקהילה היהודית הדתית רוצים המתונים כמו הקיצוניים להפוך לחילונית ודמוקרטית, וכך תשמש כתא לאוטונומיה פרסונלית. בעצם יש אז לשאול, לשם מה דרושה ליהודים עוד מדינה?

אופקה של ראייה זו הוא עולם סגור עם הגיון משלו ומסגרתו – המהפכה המתפתחת לפי חוקים משלה; הקשר עם פועלי ציון בעולם שהיה רופף גם מוקדם, נעשה עתה לקלוש. הסממן החיצוני, "נייר הלקמוס", לכך תהווה "הצהרת בלפור". בכל העולם היהודי, ובקרב פועלי ציון, עוררה הצפייה לקראתה התלהבות; בקרב פועלי ציון הרוסיים השתיקה אותה ההנהגה ככל יכולתה והפכה אותה לדגל הבורגנות, ובמידה רבה של הצלחה.

ברוכוב היה דרוש למנהיגי פועלי ציון ברוסיה כמו וייצמן בתור נשיא לבן־גוריון וחוגו. הוא היה דרוש כסמל חיצוני היסטורי לאחר מפנה הדורות שחל מאז ייסוד המפלגה, אבל הם היו מודעים בהחלט למרחק ביניהם ובינו, שהיה בעיניהם כרוחב האוקינוס האטלנטי. ברוכוב החי היה דרוש כדי לייצג את ברוכוב של ימי פולטבה. מתתיהו מינץ מראה כיצד כבר מהרגע הראשון להגיעו לרוסיה נתקל ברוכוב בהתנגדות מפלגתו: הוועידה בקייב (11–16 בספטמבר) גילתה התנגדות זו בדברי פולמוס עוקצניים והפרוטוקול (שאינו פרוטוקול ממש, אלא רישום עיתונאי ערוך "מטעם") מראה את התנגדותה באופן הדיווח ובעיקר בהשמטות ובלאקוניות. להציל את הברוכובים מידי האיש ברוכוב היתה מגמת ההנהגה.

השתתפות ברוכוב בדיוני הוועידה בכרכות, בהצאות ובוויכוחים היתה רבה. היא היתה מלאכת מחשבת של הצגת הצורך ברביזיה של המצע הישן והנכונות להציג את העולם לחברים ברוסיה כפי שהוא ולא כפי שנראה בחלום של מהפכה. השתתפות ברוכוב בוויכוח, בתור אורח ומנהיג יוקרתי כאחד, חייבה זהירות וטאקט כדי שיוכל להגניב מושגים חדשים (החלוקה לאומות הוצגה כעתיקה מהחלוקה למעמדות). הוא השתמש במופגן במושגים חביבים על קהל השומעים (בראש וראשונה – "מלחמת מעמדות") בלי לגרום נזק לעניינו, ומעל לכול, כדי להציג באופן מודרג את מטרות המפלגה לפי ערכן היחסי הנכון:

בראש ניצב בניין הארץ (באופן המזכיר כבר את הקונסטרוקטיביזם של "אחדות העבודה" שעוד לא נולדה), ורק בשורה שניה הוצג ארגון הקהילה ומוסדותיה כמסד לאוטונומיה; העם היהודי הוצג כאחד ובלתי מתחלק, והוא שלל טיפול בבעיות פנים־רוסיות מבלי לראות את כל העם.

האגף השמאלי בוועידה אינו מרפה מן השימוש בכינוי "פלשתינא" בשביל הארץ, כי הוא רואה בו רמז לבעיה הערבית ולבעיית הבעלות על הארץ; ברוכב משרבב ככוונה את המלה "ארץ־ישראל" לתוך דבריו ומדגיש, כי יש להתייחס אליה גם יחס רגשי, ובכלל צריך לגשת אל השאלות היהודיות תוך יחס אמוצינאלי ותרבותי, ולא רק רציונאלי: אלו הזמירות החדשות שמינץ העלה בכותרת הספר והמבדילות בין פולטבה של שנת 1906 ובין קייב של 1917.

בקהל השומעים, שלא היה מורכב רק מחברי המפלגה, מצאו הדברים גם הסכמה נלהבת וגם התנגדות ותמהון, כי לא הופיע לפני הקהל אותו ברוכב כפי שהוכן מראש. צמרת המפלגה היקנתה עדיפות לברוכוב האב הרחוני על־ידי ש"תיעלה" את מחיאות הכפיים לאפיק ברוכוב כמייסד המפלגה ומנהיגה המנוסה, אמונה שהיתה נחלת כל האספה.

לא ברור כל כך, אם הצליחה הנהגת המפלגה לתעל את תגובת הציבור גם בשאלה הלאומית הכללית, אותה בירר ברוכוב בעל פה ובכתב בתור נציג המפלגה ב"קונגרס הלאומים הרוסיים" בקייב סמוך לוועידת פועלי ציון. בשאלת הלאומים לא היתה מסורת מפלגתית מבוררת. תמצית השאלה היתה, אם את הזכויות הלאומיות למיעוטים צריך להעניק הממשל הריכוזי בפטרוגראד, או הפרלמנטים בכל רפובליקה לאומית לחוד. עמדת ברוכוב היתה חד־משמעית: את צרכי המיעוטים יוכל להעריך רק שלטון מקומי; שלטון כל־רוסי צנטראליסטי יוכל להעניק זכויות רק לפי אינטרסים גלובאליים שלו. רוסייה צריכה להתפרק לחבר רפובליקות עצמאיות. אוקראינה העצמאית עם פרלמנט משלה (ראדה) היא הכתובת הנכונה, ולה המשימה הנכבדה לספק את המיעוטים אשר בתחומה. ברוכוב היה בעצה אחת עם הציונים, אבל פועלי ציון ברובם העדיפו, שאת הזכויות יעניק הממשל המרכזי, שעבר בינתיים לבולשביקים.

ברוכוב הציג תפיסה מנוגדת לתפיסה הריכוזית של הבולשביקים (ריכוזיות שהווסותה בתחילה כהלכה) בראותו בעצמאות אוקראינה דוגמה ליתר רפובליקות רוסייה. דעה זו הושכחה במכוון גם מצד הציונים האחרים, כי עצמאות אוקראינה שקעה בבוץ מלחמת האזרחים ובגלל הפרעות שהתלווה אליה, כך שהצלת היישוב היהודי היתה תלויה בנצחון הבולשביקים והצבא האדום. ממילא עבר כל מחנה השמאל וזרמי פועלי ציון כבר בשנת 1918 למחנה הקומוניסטי: ממנו חיכו לא רק להצלת החיים, אלא גם לזכויות האוטונומיה.

4.

ימיו האחרונים של ברוכוב עמדו בסימן מהפכת אוקטובר, הצהרת בלפור והדאגה למבנה המדינה הרוסית, שאם תיכון כברית עמים, תוכל להבטיח זכויות העמים הפזורים בקרבה – לרבות זכויות היהודים. בנקודה אחרונה זו חזה ברוכוב נכונה את כיוון התעניינותם של פועלי ציון הרוסיים: ברית עמים אמנם לא קמה; המדינה הריכוזית קמה בכוח הצבא האדום המנצח, והיהודים בין שרצו בה ובין שלא רצו – תמכו בה, ופועלי ציון בתוכם. את התקווה לזכויות אוטונומיה תלו מעתה רק בשלטון זה.

השלטון הקומוניסטי העניק באמת זכויות לאומיות מסוימות ללשון האידישאית ולרשת החינוך המתאימה; הוא עודד גם לזמן מה ריכוז יהודים חקלאיים בקרים, והכריז ב־1927 גם על תכנית לריכוז יהודים מכל הסוגים באזור אוטונומי במזרח הרחוק – כל זה לא באמצעות הקהילות היהודיות ולא דרך פרלמנטים יהודיים, אלא במסגרת סקציות יהודיות של המפלגות הקומוניסטיות, ולפי סדריהן. כך קמה ה"יבסקציה" שראתה כאחד מיעדיה חיסול כל זכר לציונות.

מהלך מאורעות זה חייב את פועלי ציון להכרעה: או דביקות בציון וירידה למחתרת או ניצול האפשרויות שהעניקה היבסקציה. מאבקי הסיעות האינטרנציונליסטיות והבולשביקיות בוועידת קייב רמזו בברור, שמרבית פועלי ציון הפלשתינאיים יעברו ליבסקציה, ברצון או בליט ברירה. ברצון, אם מחקו את התקווה למולדת באחרית הימים כליל; באונס, אם שמרו תקווה זאת בסתר ליבם: אלה ואלה קיבלו את חלוקת העולם למחנה קפיטליסטי־אימפריאליסטי ולסוציאליסטי, ומחקו את ארץ־ישראל מתחום ראייתם, כל עוד היא שייכת לעולם האימפריאליסטי.

המנגנון הנפשי לעבור מאהבת ארץ־ישראל לשנאתה היה כבר משומן היטב מאז פרישת פועלי ציון הטריטוריאליסטיים (ס"ס) מן הפלשתינאיים. אלה המירו מיד אהבת ציון בשנאת ציון לווהטת, שנאת ציון שהדגים להם "הבונד" יום־יום. הזרמים המסתגלים לבולשביקים נשאו שמות שונים עד להתמזגותם במפלגות הקומוניסטיות, אבל השאירו עוד זכר לעברם בראשי תיבות בסוגריים (פ"צ). זהותם האמתית היתה חבויה בדבקותם האמיצה והנלהבת בלשון ובחינוך אידיש־איים. קנאותם לשרידי לאומיותם עוררו אותם בכל פעם לבקש סדקים להרחיב את זכויותיהם לאוטונומיה, עמדה שהחשידה אותם בעיני הקומוניסטים השליטים והביא לחיסול הבולטים שביניהם.

קומץ מצמרת פועלי ציון הרוסיים המשיך לדבוק בפרוגנוזה הארץ־ישראלית של מצע פולטבה גם בתנאים החדשים והתארגן כפועלי ציון שמאל. הם עברו בחלקם לארצות השכנות לברית־המועצות, חלקם הגיעו לארץ ואחרים התקיימו זמן מה בתנאי מחתרת למחצה בברית־המועצות. בארצות מחוץ לרוסיה הקימו

מפלגות אחיות קטנות, הראויות כאן לתשומת לב, כי בהן המשיכו את מסורת ועידת קייב, להנציח את מצע פולטבה וטיפוח המיתוס, שברוכוב של ימי פולטבה הוא ברוכוב האחד האותנטי וההיסטורי. אם מתתיהו מינץ מטפל בסיום ספרו בעיקר במיתוס האישי ברוכוב ("מיתוס ברוכוב, כיצד?"), הרי יש גם לשאול, מיתוס הברוכוביזם כיצד.

5.

ברוכוב הוגה הדעות אינו מאפשר כבר החל משנת 1909 לאפיין הגותו כ"ברוכוב ביזם", כי הוא חשב כבר אז על רביזיה של מצע פולטבה גם מסיבות פוליטיות וגם מסיבות פילוסופיות.

לבטיו הפילוסופיים בעת שהותו בערי אירופה עד לפרוץ המלחמה ערערו יסודות מחשבתו שעמדו בבסיס מצע זה. שהותו בארצות-הברית עד לשיבתו לרוסיה שינתה גם את ראייתו לגבי הפוליטיקה העולמית, וגיבשה תכנית פוליטית שאין לה צד משותף עם מלחמת המעמדות וזרימה סטיכית של הון וכוחות עבודה לארץ-ישראל. הוא למד לדעת שהגולה המתפתחת ביותר, ארצות-הברית, אינה תחנת מעבר לנדודי הפרולטרנים היהודיים בחיפוש אחרי כר עבודה, אלא גולה חדשה של קבע, ובארץ-ישראל לא יפעל הקפיטאל היהודי לפני בוא שינוי במצב הפוליטי. כל התפקידים של ההון והעבודה בתפיסת פולטבה התהפכו.

השינויים בראיית הכוחות הפוליטיים הפועלים בעולם אינם קטנים יותר. נכון שיש בעולם מלחמת מעמדות ויש לה משקל, אבל יש גם לאומים. לא רק הבורגנות לוחמת על רווחים אלא גם עמים לוחמים על קיומם. לא ארגוני הפרולטרין בלבד יקבעו את תנאי השלום, אלא גם המעצמות. בעולם שלאחר המלחמה ישלוט לא רק האינטרנציונל המחודש, אלא גם גוף בינלאומי, דמוי חבר-לאומים לעתיד לבוא, שבתוכו חייב האינטרנציונל שיקום להשתלב, אם הוא רוצה להשפיע על ההסדרים שלאחר המלחמה.

אלה יסודות ראיית העולם כפי שהן רווחו בין פועלי ציון ימין, ראייה משותפת לברוכוב, סירקין, קפלנסקי, ברל לוקר ושזר (וכל היתר). מעט מאוחר יותר תחייב ראייה כזאת אוריינטציה על המנדט הבריטי על ארץ-ישראל ועל חבר-הלאומים שיפקח על ביצועו.

בעולם זה של ברוכוב ושל פועלי ציון ימין אין כלל מקום להעלות את מצע פולטבה וכתבים סמוכים כדי תורה עיונית: יש ברוכוב הסופר וההוגה ויש עניין לקרוא מפרי רוחו אולי יותר מאשר מכל מנהיג אחר בגלל מקוריותו ושנינותו, אבל "תורה" אין כאן. כך התייחסו אליו חברי "אחדות העבודה" בשבועון קונטרס כשמלאו עשר שנים למותו. הם פרסמו קונטרס ברוכוב מיוחד ליום ב' בטבת תרפ"ח (75 עמודים!) ובו רשימות סופרים ומאמרי ברוכוב בהדגשה

מיוחדת על יצירתו המאוחרת. מצע פולטבה נזכר, אבל לא כיצירה ההופכת כתיבתו לתורה, אלא כשלב בדרך חייו.

שונה מאוד היחס לברוכוב מצד פועלי ציון שמאל. אלה מכירים ברוכוב עיקרי, מייסד המפלגה והוגה תורתה, ברוכוב צעיר, הצומח לקראת ייעוד וברוכוב שוקע שתעה בארצות רחוקות ורעה בשדות זרים.

בוועידת קייב הופיע הניגוד בין ברוכוב האיש והברוכובים כתורה, וכובד האיש היה בתורתו. אז נזרע זרע הפילוג, נבט הניגוד בין ברוכוב האיש והברוכובים כדוגמה.

פועלי ציון שמאל דאגו לפרסם תורתו כדוגמה באידיש ואף בעברית (1934), ועסקו בפירוש והרחבה של תורתו כשבמרכזו הפלטפורמה, כך שהפיכת ברוכוב האיש למיתוס עלתה בידם, אבל כדי הפיכת הברוכובים הדוגמאטי למיתוס לא הספיק כוחם. בשביל משימה זאת היתה מפלגתם זעירה מדי, כי מחוץ לפולין היה מספר חברי המפלגה מועט, בארץ – רק כמה מאות.

השרשת הברוכובים בתודעה הציבורית הרחבה, נעשתה על-ידי תנועות הנוער בארץ-ישראל, "החלוץ" בגולה, והנהגות שתי התנועות הקיבוציות: הקיבוץ המאוחד והקיבוץ הארצי. אלו יצרו את הברוכובים ככוח רוחני ברחבי העולם הציוני ואף היהודי. הן פרסמו פרטי התורה באלפי עותקים וברבבות חוברות. שתי התנועות הקיבוציות פרסמו במשותף מהדורה מדעית של כתביו בעברית וקבעו את הברוכובים כמרכיב רעיוני של מפלגה פוליטית (מפ"ם), שהיתה השנייה בגודלה בכנסת הראשונה.

התנועות החלוציות, ובראשן השומר הצעיר, הפכו את התורה הברוכובית לאחת-אדם למרקסיות: מהמרקסיות שאבו את הבסיס לסוציאליזם, מהברוכובים – ציונות, ושניהם יחד שימשו כמסד לציונות הסוציאליסטית.

ההשפעה של התפיסה המיתית המרקסיסטית-ברוכוביסטית התרחבה גם אל עבר המתנגדים למרקסיות ולברוכובים. אלה נזקקו הן למיתוס המרקסיסטי והן למיתוס הברוכוביסטי כדי להבהיר את תפיסתם המנוגדת. כבר סמוך למות ברוכוב פעל כך הפועל הצעיר, כשדחה את "מיכאניות" שתי התורות. את טענת המיכאניות לגבי המרקסיות אין צורך לברר כאן, אבל טענת המיכאניות לגבי ברוכוב תופסת רק אם הולכים שבי אחרי המיתוס של פועלי ציון שמאל ומתעלמים כליל מברוכוב כפי שהתגלה במעגל חייו השלישי, הנדון בספר שלפנינו, והמכריע מבחינת פועלי ציון ימין. בטענת המיכאניות דחה הפועל הצעיר את "אחדות העבודה", מנהיגת פועלי ציון ימין, ועשר שנים היו דרושות כדי שהפועל הצעיר יתגבר על האימה מפני "המיכאניות" של תפיסת הסוציאליזם של "אחדות העבודה". המשך של אותה אימה קינן אחר כך בתנועת גורדוניה.

.6

התנועות הציוניות-סוציאליסטיות השתמשו במרקסизם ובברוכוביזם שימוש אינסטרומנטלי כשני עמודי תווך לתמוך בניינם, כיכין וכוועו בהיכלם הרעיוני. המרקסизם, המקנה את המכשירים הארגוניים והסיסמאות הרעיוניות במאבק עם הקפיטליזם, והברוכוביזם, כמפרש את הדינמיות של החיים היהודיים הריאליים, הסוציאליים והכלכליים, שבזכותם אפשר לארגן את קיבוץ הגלויות. לכאורה זה פשוט, אבל בשביל התיאורטיקנים יש כאן מלכודת: המרקסизם טען, שיש במלחמת המעמדות כלי הגשמה להביא את חברת העתיד, וזו פותרת את כל הבעיות האנושיות ושאלת היהודים בתוכן. בעצם נחיצות הברוכוביזם יש התרסה נגד המרקסизם, כאילו אינו שלם וזקוק להשלמה. ואמנם, יש התרסה כזאת בברוכוביזם. הוא טען, שאינו מכוון ליהודים בלבד, שהם עם יוצא דופן כעם "אקסטרטוריאלי", אלא שהוא מקנה תיאוריה לשאלה הלאומית בכלל ושל המיעוטים הלאומיים בפרט, בעיה שהמרקסизם התעלם ממנה. ברוכוב השתמש בקפדנות במונחים ריאליים, כלכליים וחברתיים בלבד, ועל כן יכול היה לטעון לכשרות מרקסיסטית (כר ייצור, תחרות, נישול, הגירה, בסיס אסטרטגי למלחמת מעמדות). אבל, עובדה זו אינה שקולה כנגד חשיפת הפגם הרעיוני היסודי במרקסизם, הנוגע ללאומיות, ביחוד על רקע התסיסה של המיעוטים הלאומיים באירופה שרוצים להגיע להגדרה עצמית ולעצמאות, עצמאות שכל המפלגות המרקסיסטיות החשובות התנגדו לה.

למרקסизם חסרה תיאוריה בשאלה הלאומית, ולא נמצאה לו אחיזה בדברי מרקס ואנגלס, אשר זוללו בה. בכתביהם מצויה הערכה לעמים שונים לחיוב או לשלילה בהתאם להערכה ריאלי-פוליטית, אבל לא תיאוריה. באוסטריה רבת-הלאומים התלבטה המפלגה הסוציאליסטית בשאלה זו, אבל טיפלה בה במושגים אכסטרה-מרקסיסטיים, כמו "הרגשת שותפות גורל", "עבר היסטורי משותף", "גאווה לאומית". המפלגה הציעה לפייס את המיעוטים בעזרת שיפורים טכניים בלבד כמו הזכות להופיע במשפטים בשפה הלאומית, ולא סיפקה שום לאום.

אחד המנהיגים, היהודי אוטו באואר, סיכם בשנת 1907 (כבר לאחר ועידת פועלי ציון בפולטבה) את מאמריו בספר שהציע לבעיה הלאומית פתרון על-ידי אוטונומיה לאומית פרסונלית בתוך מדינה אחידה וריכוזית. תורת באואר זו נחשבת לשוא כתורה מרקסיסטית, מכיון שמחברה היה אמנם מרקסיסט והשתמש בהרבה מושגים מרקסיסטיים, אבל יסודי ניתוח הלאומיות אצלו הם אכסטרה-מרקסיסטיים ולקוחים מהסוציולוגיה ותולדות התרבות. באואר זה, התיאורטיקן המתיימר להיות מרקסיסט ואינו מרקסיסט לפי מתוד מחקר, הוא היחיד שלפחות ניסה כוחו; ברוכוב כנגדו ניסה לפרש את הבעיה הלאומית בכלים מרקסיסטיים-ריאליים בלבד, וזה הישג בינלאומי. ההגיון מחייב לחשוב שיקומו מרקסיסטים בעקבותיו ויציעו פתרון מרקסיסטי אחר או יתקיפו אותו,

או לפחות יתווכחו אתו. מכל אלה – לא כלום, שתיקה עד עצם היום הזה. האם יתווכחו עם נציגו של עם שאינו קיים (תיזה שולטת בין המרקסיסטים) והכופר בסולידאריות המעמדית האוטומאטית בין הפועלים? את טענת ברוכוב שהפועלים מגינים על כר העבודה שלהם נגד מהגרים והם גם אנטישמיים מאותו טעם עצמו, לא העזו המרקסיסטים אפילו לשקול, כי זה היה מערער את האמונה בסולידאריות הבינלאומית המיסטית של הפועלים שאמורה היתה לעשות את המלחמה בין העמים התעשייתיים לבלתי אפשרית.

לא כאן המקום להצביע על התנשאות המרקסיסטים של העמים הגדולים כנגד הקטנים, וכנגד התנועה הלאומית היהודית בפרט; מספיק לרמוז שהמרקסיזם חשף את עצמו לביקורת בגלל אי־יכולתו לתקוף את הבעיה הלאומית בכלים שלו (ולא בשאולים). מכאן קל להגיע לשאלה הכללית, מה הן השאלות שיש למרקסיזם כלים מתאימים לטפל בהן (ומה הן האחרות הרבות, שלא): בלי משים הציג ברוכוב את שאלת תקפותו של המרקסיזם בכלל.

משיקול דעת זה עולה, שבתקופת פולטבה טמון יותר משאפשר להסיק מהמאמרים הבודדים של מינץ הנוגעים במעגל השני של חיי ברוכוב. אמנם רבים עסקו בתקופה זו, שאקרא לה בקיצור "תקופת פולטבה", אבל ספק, אם יש תגובה מספקת לשאלות שרמזתי עליהן.